

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№9

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 722 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-sentyabrda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Postdan xaridgacha: influenser va ilg'or veb-ilova (PWA – progressive web app)ning chakana sotuvga real ta'siri	14
Abdulaziz Madjidov	
Ta'lim xizmatlari bozori samaradorligini oshirishda ta'lim klasterlarining roli	22
Imamova Nilufar Asamutdinovna	
Korxona raqobatbardoshligini oshirishda marketingning tovar strategiyasidan foydalanish holati.....	29
Xidirov Sherzod Olimovich	
O'zbekistonda moliyaviy savodxonlikni institutsionallashtirish: NFIS, Finlit.uz va ta'lim islohotlari	34
Irgashev Anvar Farxodovich	
Moslashuvchan menejment tizimlarini yashil iqtisodiyotga integratsiyalash tasnifi	39
Umarov Bexzod Batirovich	
Qishloq xo'jaligida innovatsion marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	43
Sheraliyev Axror Sodiqovich	
O'zbekiston Respublikasida moliyaviy bank xizmatlarini rivojlantirishning tendensiyalari, undan samarali foydalanish imkoniyatlari va konseptual jihatlarini	48
Roziqov Behzod Bahrom o'g'li	
Metallurgiya korxonalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish chet el tajribasi	54
Abdullayeva Matluba Nematovna	
Исследование связи между восприятием изменения климата и внедрением устойчивых методов ведения сельского хозяйства в Узбекистане	59
Светлана Ражабова, Бахром Миркасимов	
Surxondaryo viloyati qishloq xo'jalik tarmog'ini barqaror rivojlantirishni iqtisodiy-ekologik modellari	68
Abdug'aniyev Otabek Allajonovich, Xo'jamqulov Bekzod Turdaliyevich	
Milliy iqtisodiyotda real sektor salmog'i va uning o'zgarish tendensiyalari	75
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Isroilova Muhabbat Rustamjon qizi	
Qo'shilgan qiymatni soliqqa tortish uslubiyoti: xususiyatlari, vazifalari va muammolari	89
Xaitov Shuxrat Sharipboyevich	
Kognitiv yondashuv asosida tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari grammatik va diskursiv kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy modeli va pedagogik texnologiyasi.....	94
Dadadjanova Feruza Muhammadyusupovna	
Transport tizimining rivojlanishi milliy iqtisodiy o'sishining asosi sifatida	98
Narziyev Umidjon Baxrillayevich	
Loyiha risklarini aniqlashda zamonaviy usullar va ularning samaradorligi.....	105
Marufhanov Davron Xasanovich	
Современные методы управления на железнодорожном транспорте в процессе трансформации системы.....	109
Кушакова Мамура Наримановна	
Финансовые механизмы и модели менеджмента в развитии устойчивой экономики транспортных компаний	115
Шарапова Гулчехра Рустамовна	
Kasbiy ta'limda o'quvchilarning raqamli kompetensiyasini shakllantirish va baholashning innovatsion yondashuvlari	120
Maxkamova Zuhra Tursunpulotovna	
Audit ishi sifati darajasini oshirish yo'nalishlari.....	124
Qushmatov Otaxon Qurbonaliyevich	

Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning nazariy va amaliy asoslari.....	131
Yuldashev Baxtiyor Gayradjonovich	
Ko'chmas mulk qiymatini baholash va uning ekonometrik tahlili	135
Jaloliddinova Mohira Alisher qizi	
Современные тенденции и вызовы бюджетно-макроэкономической политики в Узбекистане	142
Хазраткулова Лола Нармуминовна	
Intellectual mulkda iqtisodiy mohiyat, mazmun hamda huquqiy jihat uyg'unligi	148
N.D.Maxmudova	
Axborot texnologiyalari asosida ta'limda loyiha boshqaruvida sun'iy intellekt va mashinali o'qitish imkoniyatlari	152
Xodjiyeva Durdona Abdurasolovna	
Концепция "Зеленого учета" и его значение для экономического развития.....	157
Умарова Зулайхо Турсуновна	
Iqtisodiyotning asosiy tarmoq va sohalariga kiritilgan investitsiyalarning joriy holati tahlili	166
Ismailova Kutlibeka Ulug'bek qizi	
O'zbekistonda yoshlar tashkiloti faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos jihatlari va rivojlanish bosqichlari	172
Usmonov Adxamjon A'zamjonovich	
O'zbekiston Respublikasi maxsus iqtisodiy zonalarini investitsion holatini hududlar kesimida tahlili.....	178
Anvarxonov Abdulatifxon Jamshidxon o'g'li	
Kichik biznes va o'rta biznesni rivojlantirish orqali aholi farovonligini ta'minlash.....	184
Ahmedov Oybek Turgunpulatovich, Nurqulov Nurbek Sirojiddin o'g'li	
Fiskal siyosat instrumentlari orqali yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va legallashtirish metodologiyasi.....	189
Ergasheva Malikaxon Avazxon qizi	
Fond bozorida savdo strategiyasi va uni amalga oshirishga yo'nalishlari.....	192
Soliev Istam Ixtiyorovich	
Sanoat korxonalarini innovatsion rivojlantirishning asosiy tamoyillari	197
Yuldasheva Kamola Miraliyevna	
Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda davlat boshqaruvi tizimining isloh qilinishi: Tajriba va istiqbollar.....	202
Mashrabaliyev Ibroximbek Mashrabaliyevich	
Iqtisodiyotning real sektorida investitsion loyihalarni moliyalashtirish amaliyoti.....	209
Qosimova Lola Sultanovna	
Sanoat mahsulotlari eksportida logistika zanjirining uzluksizligini ta'minlash: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar.....	217
Kurbonova Ma'mura Abdukarim qizi	
Soliq ma'murchiligiga zamonaviy texnologiyalarini joriy etish orqali qo'shilgan qiymat soliq ma'murchiligi bazasini kengaytirish yo'llari	222
Raxmonqulov Umidjon Rustam o'g'li	
Инновационные подходы к созданию проблемно-ориентированной системы прогнозирования, оптимизации и управления отраслями региональной экономики (жилищное строительство)	231
Далиев Ахтам Шарафутдинович	
Tovar-moddiy resurslar harakati samaradorligini oshirishda UZEX faoliyatining joriy holatini baholash.....	238
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Mamatkulov Farrux Gulomjon o'gli	
Sog'liqni saqlash tizimida tadbirkorlik faoliyatining turlari	244
Solikhova Dildora Alisher qizi	

“O‘ztemiryo‘lyo‘lovchi” aining asisiiy faoliyatini samaradorligini oshirishda autsorsing xizmatini joriy etish strategik asoslari	250
Kaxarova Nilufar Yerkinjonovna	
Mintaqani kompleks rivojlantirishning metodologik asoslari va ustuvor yo‘nalishlari.....	256
Jumayeva Zulfiya Qayumovna	
Sog‘liqni saqlash tashkilotarida xarajatlar samaradorligini ta‘minlash masalalari	260
Raximova Maftuna Axmadjon qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida sof foydani taqsimlash bilan bog‘liq bo‘lgan soliq solish masalalari	264
Suyunov Otabek Shuxrat o‘g‘li	
O‘zbekiston qonunchiligida raqamli transformatsiya jarayonida elektron to‘lov kartalarini soxtalashtirishni jinoyatlashtirish	276
Maxsadaliyeva Maftuna Toxir qizi	
Mamlakatimizda intellektual xizmatlar bozorini rivojlantirish masalalari.....	281
Miyassarov Davron Abdurashid o‘g‘li	
Validation of the dutch eating behaviour questionnaire (DEBQ) in a sample of uzbek women.....	285
Khursana Usmanova, Dr Muhammad Bilal, Dilafuz Qo‘chqorova	
Iqtisodiy xavfsizlik tizimlarini o‘ziga xos jihatlari	295
Nabiyev Bexzod Shavkatovich, Bayboboeva Firuza Nabijonovna	
Davlat qarz siyosatini optimallashtirishda islomiy moliya instrumentlarining qo‘llanish imkoniyatlarini kengaytirish yo‘nalishlari	299
Tilabov Nasrulla Tashmuratovich	
Роль институциональных структур фондового рынка в обеспечении финансовой стабильности.....	305
Камилова Севара Анваровна	
The Impact of Digitalization on the Management System in the Entrepreneurial Environment of Uzbekistan.....	309
Ibragimova Saida Ilkhomovna	
China’s Investment Strategy in Uzbekistan: Sectoral Trends and Strategic Implications (2013–2024).....	313
Maftuna Nuriddinova	
Qo‘shilgan qiymat solig‘i tushunchasi va uning iqtisodiy mohiyati	319
Eshkarayev Bobir Chariyevich	
Raqamli boshqaruvning afzalliklari va uni rivojlantirish istiqbollari	324
Xolbayeva Marg‘uba Qazoqboyevna	
Korporativ boshqaruvning nazariy asoslari: O‘zbekistonda qo‘llanish imkoniyatlari.....	328
Jumayeva Guzal Sherxon qizi	
Audit organizations in Uzbekistan	332
Razzaqov Jasur Xamraboevich, Yaqubov Matrasul Mavlonberdiyevich, Sabirova Nodira Komil qizi	
Xorijiy investitsiyalarning turlari va xususiyatlari	337
Gofurov Doston Boxromovich	
Mahalliy budjet mablag‘larining samaradorligini oshirishda auditning o‘rni.....	341
Primova Shaxnoza Komiljonovna	
Модели управления государственными финансами в зарубежных странах.....	345
Наимов Шохрух Шарофиддинович	
O‘zbekistonning sirkulyar iqtisodiyotga o‘tishi: yashil o‘sish indikatorlari tahlili	352
Hakimov Anvarjon Abdulloyevich	
Innovation management in the education system: practical challenges, international experience, and effective strategies based on the example of Uzbekistan.....	356
Imomov Inomiddin Abdulxamidovich, Egamberdiyev Farxod Botirovich	
Трансформация энергетического комплекса Узбекистана: текущее состояние и перспективы развития	363
Хмель Е.В., Мирджалилова Д.Ш., Дерюгина Е.А., Лозовская Н.А.	

Improving the efficiency of personnel management and optimizing labor costs in Sam Glass LLC.....	368
Musayeva Shoira Azimovna, Agzamov Avazkhon Talgatovich	
Interactive design and museum management: enhancing guided tours through IOT and virtual solutions.....	374
Ibrokhimova Aziza Abbasovna	
Hududlar investitsion jozibadorligini oshirish yo'llari.....	379
Imomova Kamola Novfal qizi	
"Innovatsion usulda baliq yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari (Sirdaryo tumani misolida)"	385
Bo'ltakov Sardor Oqbo'ta o'g'li	
Bank filial tarmoqlari samaradorligini baholashning xorijiy tajribasi va undan O'zbekiston banklari amaliyotida foydalanish imkoniyatlari	392
Xoshimov Og'abek Nizomjon o'g'li	
Zamonaviy iqtisodiyotda davlat xaridlarinin elektron savdolarining o'rni	398
Burxanov G'ofur Baxodirovich	
Реализация концепции развития рынка зеленой экономики в сфере экономической безопасности Республики Узбекистан.....	401
Юнусова Римма Рахманбердиевна	
Tijorat banklaridan "foyda" solig'ini undirishning bugungi holati.....	408
Ergasheva Lobar Raxmatulla qizi	
O'zbekiston oziq-ovqat sanoatini iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari	415
Abasova Gulirano Rahmatullo qizi	
Xorijiy tajribalar asosida ekologik tadbirkorlikning innovatsion va investitsion yo'nalishlarini tashkil etish	419
Turg'unova Tursunoy Maratovna	
Sanoat korxonalari jozibadorligini oshirishda marketing strategiyasini amalga oshirish xususiyatlari	424
Raxmonova Feruza Musakulovna	
Turizm sohasida investitsion faoliyat: nazariy asoslar va amaliy yo'nalishlar.....	428
Ergashev Durdonaxon Aziz qizi	
Qashqadaryo viloyatida barqaror turizmning rivojlanish tendensiyalari va mavjud muammolar tahlili.....	432
Suyunova Dilnoza Mexridin qizi	
Iqtisodiy rivojlanish jarayonida investitsion resurslarning mutanosib taqsimlanishi: samaradorlik va ustuvor yo'nalishlar.....	436
Otaboyev Feruzbek Oybek o'g'li	
Xususiyy banklar faoliyatini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning moliya bozoriga ta'siri	441
Abduqahhorov Asilbek Ahror o'g'li	
Mehnat resurslari tushunchasi, tarkibi va uning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati.....	447
Kobilova Zebo Bobokulovna	
Xorijiy davlatlar tajribasida moliyaviy siyosatning makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli.....	453
Jabborova Dilafruz	
The impact of exchange rate policy on the financial-monetary system and economic growth.....	459
Raxmanova Laylo Baxodirovna	
Современные вызовы и модельные подходы к обеспечению конкурентоспособности банковской системы Узбекистана.....	464
Юлдашева С.Ш.	
Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishda soliq mexanizmidan samarali foydalanish yo'llari	470
Ishimova Mohinur Absalomovna	
Innovative pathways for advancing sustainable tourism in Uzbekistan.....	477
Feruz Karimov	

Tijorat banklarida biznes subyektlari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yo'llari.....	482
Mirpulatova Luiza Mansurovna	
O'zbekistonda sanoat zonalarining rivojlanish bosqichlari va huquqiy-me'yoriy asoslari	488
Vafoyev Akmal Ikromovich	
Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanishda Germaniya tajribasi	493
Pardayeva Maftuna Ulug'bek qizi	
Korxonalar moliyaviy faoliyati bo'yicha auditorlik risklarini xalqaro standartlar asosida baholash	497
Shirinov Uchqun Abduxalilovich, Abduxalil-zoda Ra'no Muzaffar qizi	
Ishlab chiqarish xarajatlarining tarkibi va ularni pasaytirish usullari	501
Sodiqov Mirahror Abbos o'g'li	
O'zbekiston Respublikasi hududlarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda mahalliy budjetlarning ahamiyati.....	509
Sharopov Dilshodjon Raxmatullayevich	
The role of small business enterprises in enhancing the well-being of the population in Uzbekistan	513
Djalilova Shaxlo Ismoiljon kizi	
O'zbekistonda IPOlarni tashkil etish jarayonlari tahlili	518
Alikulov Azamat Tuygunovich	
Kichik sanoat zonalarini faoliyatining iqtisodiy-statistik tahlili (Surxondaryo viloyati misolida).....	522
Ozoda Batirovna Sakiyeva	
Hududlarning innovatsion turistik salohiyatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish	528
Xaitov Oxunjon Nomoz o'g'li	
Integrating circular economy principles in marketing and operations of grape export companies for green transition.....	534
Usmonova Diyora Mahmud kizi	
Foreign experiences of improving the quality of services in the field of tourism.....	541
Raxmonov Siyovush Turob ugli	
Z avlodining iste'dodli vakillari uchun raqobat: davlat boshqaruvi sektorining maqsadga yo'naltirilgan raqamli avlodni jalb etish strategiyalari.....	546
Nosirova Shaxzoda Bohodir qizi	
O'zbekiston Respublikasida uglerod solig'ini joriy etish orqali soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish va yashil iqtisodiyotga o'tishni jadallashtirish imkoniyatlari: ekologik, iqtisodiy va institutsional yondashuv	560
Jo'rayev Ahmad Saitnazar o'g'li	
Tijorat banklari reytingiga ta'sir qiluvchi asosiy moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili.....	566
Karabayev Nodir Abduhamidovich	
Budjet tashkilotlarida tuziladigan moliyaviy hisobotlarning ahamiyati.....	578
Norqulova Qutlug'nigor Oloviddinovna	
Методы и критерии оценки эффективности конкурентоспособности предприятия	582
Хусейнов Рахим Али оглы	
Zamonaviy HR texnologiyalarining korxonalar samaradorligiga ta'siri: "O'zbekiston temir yo'llari" AJ tajribasi.....	589
Xursanova Gulshan Ravshan qizi	
Oliy ta'lim muassasalarida innovatsion menejment strategiyalarining samaradorligini oshirish yo'llari	593
Pulatova Dildora Abdushukurovna	
Oliy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo'llashning bugungi kunda o'rni va ahamiyati.....	600
Xolmirzayeva Gulruxsor Maxammetovna	
Интеграция информационно-коммуникационных технологий в зеленую экономику: цифровые технологии для устойчивого развития.....	604
Бозорова Ирина Жуманазаровна	

Xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlik subyektlari tomonidan mahalliyashtirish asosida mahsulot ishlab chiqarishning o'ziga xos jihatlari	608
Mirzabaev Xusniddin Muxamadjonovich	
Цифровизация зеленой экономики: синергия технологий для устойчивого будущего	616
Мухамадиева Кибриё Баходировна, Умарова Надира Рахмановна, Шарипова Зулфия Шокиржоновна, Эшпулатова Хусния Мирғолиб кизи	
O'zbekistonda to'qimachilik mahsulotlari bozori va rivojlanishi	621
Alimxodjayeva Nargiza Elshodovna	
Samarqand viloyatida tikuv-to'qimachilik sanoatining rivojlanish holati va ishlab chiqarish hajmining prognozi.....	629
Ikramova Taxmina Latifovna	
Повышение эффективности управления рисками в проектах государственно-частного партнерства в сфере услуг	639
Айтбаева Гульзада Куанышбаевна	
Surxondaryo viloyati iqtisodiy o'sish darajalarini ekonometrik modellashirish	645
Pardayeva Ma'rifat Muzaffarovna	
Зарубежный опыт развития экономики ресурсно-сырьевых регионов: модели диверсификации и возможности адаптации.....	654
Севара Кахрамоновна Хакбердиева	
Xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlikni oshirishning ahamiyati	658
Abduvoxidova Mohinur Akmalovna	
O'zbekiston sug'urta bozorida esg va yashil moliya instrumentlaridan foydalanish holati va imkoniyatlari.....	662
Zoyirov Laziz Subxonovich	
Xorazm viloyatida transport xizmatlari ko'rsatishning amaldagi holati tahlili va uni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	668
Sharipova Bibijon Baxtiyorovna	
Ulgurji savdo qoidalari va chakana savdodan farqli tomonlari	678
Batirova Raxima Abdujabbarovna, Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich	
Xalqaro integratsiya jarayonlarida raqamli iqtisodiyotning o'rni.....	684
Zaripov Xurshid Zakir o'g'li	
Mahalliy budjetlar daromadlari va xarajatlarining hozirgi holati	690
Himmatov Abdisamat Xalilovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida aholining moliyaviy madaniyatini rivojlantirish muammolari va istiqbollari	696
Abdurazakova Nargiza Rixsibayevna	
Цели устойчивого развития и роль цифровых платформ в сфере трудовой миграции	702
Газиёва Сулхия Саидмашрафовна	
Onlayn savdo maydonchalarida mijoz sodiqligini shakllantirishda marketing strategiyalarining o'rni	706
Baxromov Xudoyor Xabibullo o'g'li	
Методологические основы оценки эффективности «зеленых» технологий в строительном секторе	710
Тожиева Дилфуза Бабамуратовна	
Korxonalarda moliyaviy instrumentlar auditi masalalarini rivojlantirish.....	715
Mahmudov Saidjamol Kadirjanovich	

KORXONALARDA MOLIYAVIY INSTRUMENTLAR AUDITI MASALALARINI RIVOJLANTIRISH

Mahmudov Saidjamol Kadirjanovich

Qo'qon universiteti Andijon filiali
"Iqtisodiyot va moliya" kafedrası v.b. professor, i.f.d.

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonalarda moliyaviy instrumentlar auditi masalalarini rivojlantirish bo'yicha dolzarb jihatlar yoritilgan. Xususan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (XMHS) moslashtirish jarayonida moliyaviy instrumentlar hisobini tashkil etish va ularning shaffofligini ta'minlash mexanizmlari tahlil qilinadi. Qimmatli qog'ozlar — aksiyalar, obligatsiyalar, depozit sertifikatları, hosilaviy moliyaviy instrumentlar va boshqa turdagi investitsiya vositalarining hisobini yuritish hamda ularga oid axborotlarni xalqaro talablarga muvofiq ochib berishning ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, auditorlik tekshiruvlarini xalqaro standartlar asosida tashkil etish, moliyaviy instrumentlar bo'yicha xavflarni baholash, operatsion va muvofiqlik auditini samarali amalga oshirish mexanizmlari o'rganiladi. Tadqiqotda milliy auditorlik amaliyotini xorijiy mezonlar bilan taqqoslash orqali tizimni takomillashtirish yo'llari aniqlanadi. Natijada korxonalarda moliyaviy hisobotning ishonchligini oshirish, investitsion muhitni mustahkamlash va global moliyaviy bozorlar bilan uyg'unlashuvni jadallashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, xorijiy mezon, qimmatli qog'ozlar, auditorlik faoliyatining milliy standarti, investitsiya, depozit sertifikati, korporativ obligatsiyalar, emissiyaviy qimmatli qog'ozlar, varrant, opsiya, hosilaviy qimmatli qog'ozlar, operatsion audit, muvofiqlik auditi.

Abstract: This article highlights the urgent issues related to the development of financial instruments audit in enterprises. In particular, it analyzes the mechanisms of organizing accounting for financial instruments and ensuring their transparency within the framework of International Financial Reporting Standards (IFRS). The importance of proper accounting and disclosure of securities — shares, bonds, deposit certificates, derivative financial instruments, and other types of investment tools — in accordance with international requirements is emphasized. Furthermore, the article examines the organization of audit procedures based on international standards, the assessment of risks associated with financial instruments, and the effective implementation of operational and compliance audits. By comparing national audit practices with foreign benchmarks, the study identifies possible ways to improve the system. As a result, scientific conclusions are drawn to increase the reliability of financial reporting in enterprises, strengthen the investment climate, and accelerate integration with global financial markets.

Key words: International Financial Reporting Standards (IFRS), foreign benchmark, securities, national standards of auditing, investment, deposit certificate, corporate bonds, equity securities, warrant, option, derivative financial instruments, operational audit, compliance audit.

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные вопросы развития аудита финансовых инструментов на предприятиях. В частности, анализируются механизмы организации учета финансовых инструментов и обеспечения их прозрачности в соответствии с Международными стандартами финансовой отчетности (МСФО). Подчеркивается важность правильного учета и раскрытия информации о ценных бумагах — акциях, облигациях, депозитных сертификатах, производных финансовых инструментах и других видах инвестиционных активов — в соответствии с международными требованиями. Кроме того, исследуются вопросы организации аудиторских проверок на основе международных стандартов, оценки рисков по финансовым инструментам, а также эффективного проведения операционного и комплаенс-аудита. Путем сопоставления национальной аудиторской практики с зарубежными критериями определяются направления совершенствования системы. В итоге сделаны научные выводы, направленные на повышение достоверности финансовой отчетности на предприятиях, укрепление инвестиционного климата и ускорение интеграции в мировые финансовые рынки.

Ключевые слова: Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО), зарубежные критерии, ценные бумаги, национальные стандарты аудиторской деятельности, инвестиции, депозитный сертификат, корпоративные облигации, эмиссионные ценные бумаги, варрант, опцион, производные финансовые инструменты, операционный аудит, аудит на соответствие.

KIRISH

Jahonda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va innovatsion rivojlantirish yirik hajmda investitsiyalarni talab qilishi, mazkur jarayonda qimmatli qog'ozlar bozori rivojlanishi jamg'armalarni investitsiyalarga transformatsiya qiladi va iqtisodiyot tarmoqlariga investitsiya kiritishga imkoniyat yaratadi. Qimmatli qog'ozlarni birlamchi va qayta sotish bo'yicha barcha operatsiyalar qimmatli qog'ozlar savdo tizimlarida fond birjasi, elektron savdo va uyushmagan savdo tizimlari orqali amalga oshiriladi.

"Jahondagi eng yirik 10 ta birja jahon fond bozori kapitallashuvining qariyb 77 foizini yoki 65,6 trillion AQSh dollari tashkil qiladi. Ular bo'yicha birja savdolarining kunlik hajmi 5,0 trillion AQSh dollardan oshadi, bu jahon aylanasing 40,0 foizini tashkil etadi, 22,0 foizi faqat NYSE (New York Stock Exchange) va NASDAQ (National Association of Securities Dealers Automated Quotations) birjalariga to'g'ri keladi".

Dunyo amaliyotida moliya bozorini boshqarish jarayonlarida moliyalashtirish darajasining keskin tushib ketganligi, ularning oldini olish, iqtisodiyotni erkinlashtirish va korporativ boshqaruv jarayonida xalqaro talablariga mos ravishda buxgalteriya hisobi hamda auditni turli metodologik yondashuvlar asosida yuritish zarurligi kuzatilmoqda.

Jahon mamlakatlarida iqtisodiyotning globallashuvi sharoitida bevosita qimmatli qog'ozlar bozori ishtirokchilarining raqobatbardoshligini oshirish muammolari vujudga kelmoqda. Moliyaviy instrumentlarni tan olish, uning hisobini tashkil etish va auditorlik tekshiruvlarini o'tkazishda, moliyaviy hisobotlarda ma'lumotlarning buzib ko'rsatilishi hamda firibgarliklarning oldini olish muhim ilmiy tadqiqot mavzularidan biri bo'lib qolmoqda.

Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, jahonning yirik davlatlarida qimmatli qog'ozlarning kuzatuvsiz chiqarilishi natijasida ko'plab nufuzli xalqaro tahlil markazlari va ekspertlar chalg'itilishi kuzatilmoqda. Ushbu sharoitda qimmatli qog'ozlar bozori qatnashchilarining faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish, ular tomonidan chiqarilayotgan moliyaviy instrumentlarning ta'minlanganlik darajasini oshirish, moliyaviy instrumentlar hisobini yanada isloh qilish, uni hozirgi bozor iqtisodiyotiga moslashtirish masalalari xalqaro va milliy tadqiqot markazlari tomonidan ilmiy izlanishlar orqali o'rganilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida keyingi yillarda moliyaviy instrumentlardan keng foydalanish maqsadida xo'jalik yurituvchi subyektlarning qimmatli qog'ozlarini dunyodagi mashhur fond birjalari talablariga muvofiq joylashtirish natijasida biznesni rivojlantirish va uni samarali boshqarish muammosini hal etish hamda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini qo'llashga alohida e'tibor qaratish belgilangan.

"Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishni jadallashtirish orqali xorijiy investorlarni zarur axborot muhiti bilan ta'minlash va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek hisob va audit sohalarida mutaxassislarini xalqaro standartlar bo'yicha tayyorlash tizimini takomillashtirish maqsadida" alohida hukumat rahbari tomonidan qarorlar bilan ham belgilab qo'yilgan.

Shuningdek, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida "moliya bozoriga xorijiy kapital oqimlarini asosan o'rta va uzoq muddatga jalb qilish; davlat qimmatli qog'ozlarini norezidentlar tomonidan xarid qilishga ruxsat berish; korporativ qimmatli qog'ozlar bozorida likvidlikni oshirish" kabi vazifalarning belgilanishi moliyaviy instrumentlar hisobi va auditing nazariy hamda uslubiy jihatlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatib beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–28-yanvardagi PF-60-son "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" Farmoni, 2019–25-dekabrda 598-son "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 2015–3-iyundagi 387-son "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 2014–6-maydagi 370-son "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 2018–1-avgustdagi PF-5495-son "O'zbekiston Respublikasida investitsiya muhitini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, 2015–24-apreldagi PF-4720-son "Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, 2012–19-martdagi PQ-1727-son "Fond bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, 2020–24-fevraldagi PQ-4611-son "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori, 2007–4-apreldagi PQ-615-son "Auditorlik tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda ular ko'rsatayotgan xizmatlar sifati uchun javobgarlikni oshirish to'g'risida"gi Qarori hamda moliyaviy instrumentlar hisobi va auditi faoliyatiga tegishli bo'lgan boshqa normativ-huquqiy hujjatlar ushbu sohani rivojlantirishda asosiy huquqiy baza bo'lib xizmat qilmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekistonda moliyaviy instrumentlarni buxgalteriya hisobi va auditi masalasi dolzarb mavzu bo'lib, iqtisodiyotni liberallashtirish sharoitida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan ushbu masala bo'yicha ko'plab ilmiy ishlar amalga oshirilgan bo'lib, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida moliyaviy instrumentlarni

hisobga olish va uning auditini tashkil etish masalalari hamda ayrim yo'nalishlari bo'yicha tadqiqotlar olib borilganini ko'rish mumkin.

Jumladan, Isroilov B.I. tomonidan (1999) aksiyadorlik jamiyatlarida hisob siyosatining konseptual asoslari, ularning moliyaviy-xo'jalik faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan debitorlik qarzlari va ularni kamaytirish yo'llari, aksiyalarning fond birjalari va depozitariylar hisobining o'ziga xos jihatlari, shuningdek xo'jalik faoliyatini tahlil qilish, omilli tahlil yordamida mavjud ichki imkoniyatlarni aniqlash masalalari yoritib berilgan. Muallifning keyingi ilmiy ishlarida (2006) esa aksiyadorlik jamiyatlarida mol yetkazib beruvchilar oldidagi majburiyatlarni baholash, ularni schyotlar rejasida aks ettirish, majburiyatlar ustidan nazoratni amalga oshirish, boshqaruv qarorlarini qabul qilish, obligatsiyalar hisobi, majburiyatlarni baholash va ularning tahliliga oid masalalar ko'rib chiqilgan.

Investitsiyaning ikkinchi turi bo'yicha turli fikrlar mavjud bo'lib, ularda xo'jalik subyektlarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi investitsiya faoliyati turlicha talqin etilgan. Masalan, Piter Rouz [3] banklarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi investitsiya faoliyatini o'rganib, ularni ikki sinfga bo'ladi: 1) pul bozori instrumentlari; 2) kapital bozori instrumentlari. U investitsiya faoliyatining asosiy yo'nalishiga veksellar va obligatsiyalarni jalb etishni taklif qilgan.

G.N. Beloglazova [4] esa to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar va portfelli investitsiyalarni o'rganib chiqib, qimmatli qog'ozlar orqali to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb qilish va ularni investitsiya portfelini shakllantirishni tavsiya etgan. O.I. Lavrushin [5] tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi investitsiya faoliyatini takomillashtirish bo'yicha investitsiya banklarini tashkil etishda ikki yo'lni taklif qilgan:

- a) to'g'ridan-to'g'ri qimmatli qog'ozlarni joylashtirish va sotish;
- b) uzoq muddatli kreditlash orqali investitsiya faoliyatini yo'lga qo'yish.

E.I. Nosirov [6] tomonidan xo'jalik subyektlarining investitsiya faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar tadqiq etilib, ular orasida eng muhimlari sifatida investorlar huquq va manfaatlarining buzilishi, tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi rolini oshirish tamoyillarining yetarlicha shakllanmaganligi qayd etilgan. F.A. Yuldashev [7] tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozori operatsiyalarini tashkil etishni takomillashtirish yo'nalishlarini chuqur o'rganib chiqqan.

Yuqoridagi tahlillardan ko'rinadiki, olimlar ushbu muammoni turlicha nuqtayi nazardan o'rgangan va o'z qarashlarini bildirganlar. Biroq ko'pchilik ilmiy qarashlarning iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va auditini tashkil etish masalalariga to'liq mos kelmasligi ushbu mavzu bo'yicha izlanishlarni yanada chuqurlashtirish zarurligini taqozo etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada tadqiqotning ilmiy asoslanganligi va natijalarining ishonchligini ta'minlash maqsadida bir qator metodologik yondashuvlar qo'llanildi. Jumladan, nazariy tushunchalarni shakllantirishda ilmiy abstraktsiyalash usulidan foydalanildi. Bu usul orqali moliyaviy instrumentlar hisobi va auditiga oid umumiy tushunchalar aniqlanib, ularning mohiyati va mazmuni ilmiy jihatdan yoritildi.

Shuningdek, dalillarni umumlashtirish va ular asosida umumiy xulosalarga kelishda induksiya usuli, mavjud nazariy qoidalarni aniq misollarda sinab ko'rishda esa deduksiya usuli qo'llanildi. Ushbu ikki usulning uyg'unlashuvi ilmiy natijalarni mantiqiy asoslashga imkon berdi.

Tahlil jarayonida moliyaviy instrumentlarning o'ziga xos jihatlari, ularning buxgalteriya hisobi hamda auditorlik tekshiruvlaridagi amaliy qo'llanilishi ko'rib chiqilib, ularni qismlarga ajratib o'rganishga tahlil usuli, ajratilgan elementlarni yaxlit tizimga keltirishda esa sintez usulidan foydalanildi.

Bundan tashqari, turli xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatidagi moliyaviy instrumentlarning qo'llanishini o'zaro taqqoslash maqsadida iqtisodiy-matematik qiyoslash usuli qo'llanildi. Ushbu yondashuv ularning o'xshash va farqli jihatlarni aniqlash, samaradorlik darajasini baholash imkonini berdi.

Shuningdek, tadqiqotda ma'lumotlarni tizimlashtirish va ularning turlari bo'yicha taqsimlanishini aniqlash uchun statistik guruhlash usuli keng qo'llanildi. Bu esa moliyaviy instrumentlarning amaliyotdagi qo'llanish ko'lamini ilmiy asosda baholashga yordam berdi.

Umuman olganda, qo'llanilgan metodologik yondashuvlar maqolada keltirilgan ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalarning puxta, asosli hamda ishonchli bo'lishini ta'minladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yurtimizda qimmatli qog'ozlar bozori muhim va dolzarbli sababli ushbu masalaga keyingi yillarda alohida e'tibor berilmoqda. Qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiyotdagi bo'sh pul mablag'larini jamlash va uni investitsiya jarayonlariga yo'naltirishning muhim vositasidir. Bu boradagi islohotlarning dastlabki bosqichi sifatida joriy yil boshida Kapital bozorini rivojlantirish agentligi tuzildi. Davlat obligatsiyalari fond bozoriga qayta chiqarildi. Ushbu masalani rivojlantirish to'g'risida O'zbekiston Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan shunday deyilgan:

“Lekin qimmatli qog‘ozlar chiqarib, ularni fond bozorida sotish mexanizmidan samarali foydalanilmayapti. Fond bozorida aksiyalarning jami qiymati 25 trillion so‘m bo‘lib, yalpi ichki mahsulotga nisbatan 6 foizga ham yetmaydi. Bu ko‘rsatkich Singapurda 188 foiz, Malayziyada 112 foiz, Rossiyada 34 foizni tashkil etadi.

Mamlakatimizda joriy yilda chiqarilgan davlat obligatsiyalari valyuta birjasi orqali faqatgina tijorat banklariga sotilgan. Fond bozori professional ishtirokchilari soni yuztagayam bormaydi. Shu bois 2020–2025 yillarda fond bozorini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish rejalashtirilgan. Erkin muomaladagi jami qimmatli qog‘ozlarning yalpi ichki mahsulotga nisbatini 2025-yil oxirigacha kamida 10–15 foizga yetkazish mo‘ljallangan”.

Ushbu sohani tahlil qiladigan bo‘lsak, bugungi kunda bu soha, ya‘ni qimmatli qog‘ozlar bozori 100 ga yaqin normativ hujjatlar bilan tartibga solinib, ko‘plab cheklovlar o‘rnatilganligini ko‘rishimiz mumkin.

Yurtimizda qimmatli qog‘ozlar bozori muhim va dolzarbligi sababli ushbu masalaga keyingi yillarda alohida e‘tibor berilmoqda. Qimmatli qog‘ozlar bozori iqtisodiyotdagi bo‘sh pul mablag‘larini jamlash va uni investitsiya jarayonlariga yo‘naltirishning muhim vositasidir.

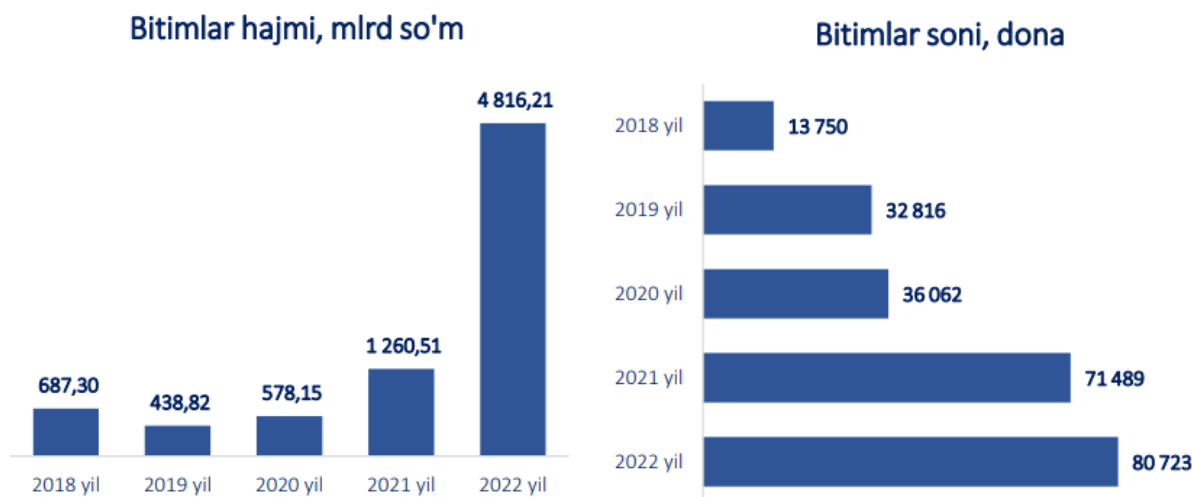
Bu boradagi islohotlarning dastlabki bosqichi sifatida joriy yil boshida Kapital bozorini rivojlantirish agentligi tuzildi. Davlat obligatsiyalari fond bozoriga qayta chiqarildi. Ushbu qilingan ishlar fond bozorini rivojlantirish uchun yetarli emas deb o‘ylaymiz.

Mamlakatimizda joriy yilda chiqarilgan davlat obligatsiyalari valyuta birjasi orqali faqatgina tijorat banklariga sotilgan. Fond bozori professional ishtirokchilari soni yuztagayam bormaydi. Emitentlar soniga bog‘liqligini va uning rivojlanishini tahlil qilish lozim.

1-jadval. O‘zbekiston Respublikasida fond bozori hajmining tahlili

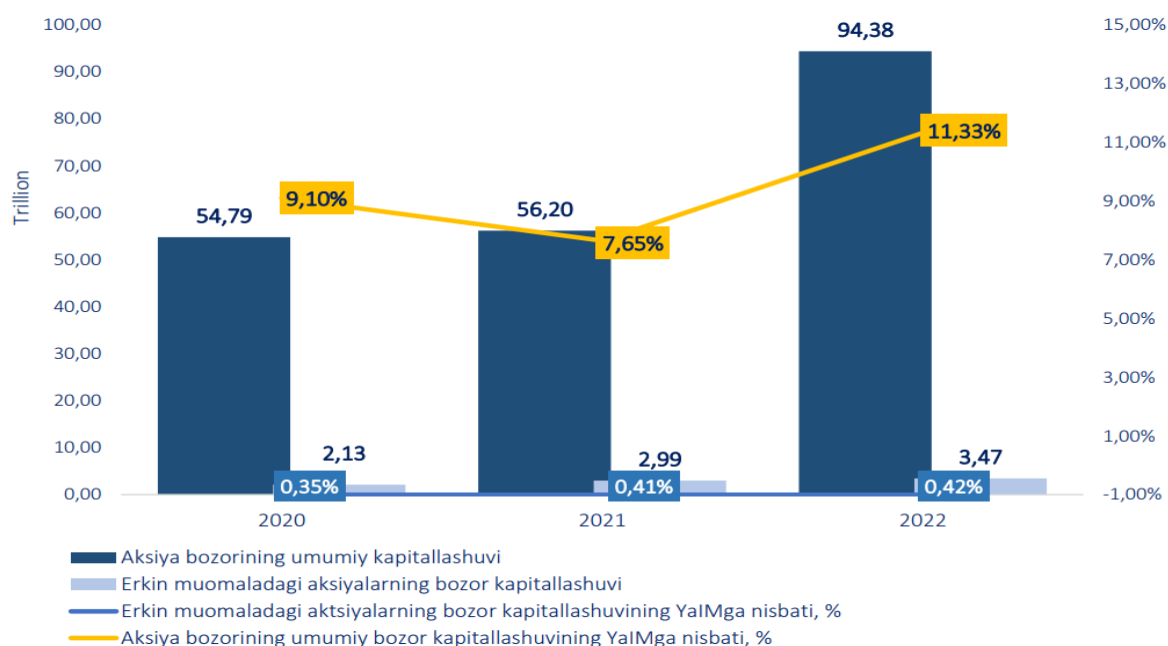
№	Yillar	Bitimlar soni	Bitimlar hajmi, mlrd so‘m	Inflyatsiya %	Emitentlar soni
1	2018	13 750	687,30	14,3	117
2	2019	32 816	438,82	15,2	112
3	2020	36 062	578,15	11,1	103
4	2021	71 489	1 260,51	10,0	108
5	2022	80 723	4 816,21	12,3	114
Jami 5 yillik	X	234 840	1 704,27	X	X

Ushbu 1-jadval ma‘lumotlaridan ko‘rinadiki, O‘zbekiston Respublikasi fond bozori keyingi yillarda juda tez rivojlanmoqda. Ayniqsa, fond bozori 2021 va 2022-yillarda jadal rivojlanib, jumladan, 2018-yili 687,3 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2019-yilda nisbatan kamaygan, 2020-yilda esa 139,33 mlrd so‘mga o‘sgan. Bundan tashqari, 2021-yili 2022-yilga nisbatan 3,82 baravarga yoki 3 555,7 mlrd so‘mga oshganligini ko‘rishimiz mumkin.

1-rasm. O‘zbekistonda fond bozori hajmining tahlil grafiki

Emitentlar soni o‘zgargani bilan fond bozorining hajmi unga bog‘liq bo‘lmagan holda o‘zgarganligini ko‘rishimiz mumkin. Ushbu qimmatli qog‘ozlar bozorida asosiy masala daromadlilik darajasini hisoblash va buning uchun zarur axborot bilan ta‘minlash masalasi hisoblanadi.

2-rasm. O'zbekiston Respublikasida aksiyadorlik jamiyatlarining faoliyati va rivojlanishi dinamikasining tahlil grafiği

Demak, asosiy ushbu sohani tahlil qiladigan bo'lsak, bugungi kunda bu soha, ya'ni qimmatli qog'ozlar bozori 100 ga yaqin normativ hujjatlar bilan tartibga solinib, ko'plab cheklovlar o'rnatilganligini ko'rishimiz mumkin.

Oxirgi yillarda O'zbekiston fond bozori barqaror o'sish ko'rsatkichlarini namoyon qilib, qimmatli qog'ozlarga mablag'larni samarali investitsiyalashning katta imkoniyatlarini ochib bermoqda va mamlakat moliya tizimining tobora ahamiyatli qismiga aylanib bormoqda.

Respublikada qimmatli qog'ozlar bilan birja operatsiyalari korxonalar innovatsion rivojlanishi uchun mablag' jamlashning tobora keng tarqalayotgan shakliga aylanib bormoqda. Bundan tashqari, aksiyadorlik jamiyati soni va ustav kapitali o'zgarishi dinamikasini taqqoslash mumkin.

Ushbu 2-rasm grafik chizmasidan ko'rinib turibdiki, hozirda aksiyadorlik jamiyatlariga korporativ boshqaruvni joriy etish va unga bo'lgan talablarning o'zgarishi natijasida ularning soni kamayib bormoqda. Shu jumladan, aksiyadorlik jamiyatlari 2022-yilda umumiy bozor kapitallashuvi 94,38 trln so'mni tashkil etgan. Lekin ularning ustav fondi borgan sari oshib boravotganini ko'rishimiz mumkin.

Masalan: 2021-yilda 56,20 trln so'mni tashkil etgan bo'lsa, ustav kapitali esa 2020-yilda 54,79 trln so'mni tashkil etganligini kuzatish mumkin. Ularning o'sib borishi yaqqol ko'rinmogda.

2-jadval. Viloyatlarning 2023-yilga fond bozori hajmi tahlili

Hududlar	Emitentlar soni	Bitimlar soni	Qimmatli qog'ozlar soni	Bitimlar hajmi, so'm
Andijon viloyati	4	8 601	41 814 582	16 769 840 129,57
Buxoro viloyati	9	648	9 689 323	16 051 218 885,17
Toshkent shahri	47	34 984	36 066 662 551	2 658 061 671 456,47
Jizzax viloyati	1	301	34 658	126 710 383,05
Qashqadaryo viloyati	8	169	512 833	12 513 676 356,32
Navoiy viloyati	3	6 822	4 359 403	14 602 655 278,41
Namangan viloyati	4	1 245	135 944	4 037 097 570,22
Qoraqalpog'iston Respublikasi	5	83	3 194 490	39 293 691 648,92
Samarqand viloyati	2	305	1 357 135	14 167 059 932,03
Sirdaryo viloyati	2	4	150 663	326 102 481,09
Toshkent viloyati	16	18 479	11 010 930	1 962 863 604 773,77
Farg'ona viloyati	10	9 062	10 429 576	60 999 925 563,36
Xorazm viloyati	3	20	5 408 094	16 394 164 342,02
Jami	114	80 723	36 154 760 182	4 816 207 418 800,40

«Toshkent» RFB rasmiy birja listingiga 2023-yilda 21-aksiyadorlik jamiyatlarining aksiyalari kiritilgan bo'lib, ular jumlasiga tijorat banklari, sug'urta kompaniyalari, qurilish materiallari ishlab chiqarish, agro-sanoat kompleksi, energetika, metallurgiya va iqtisodiyotning boshqa sanoat tarmoqlariga mansub korxonalar kiradi. 2023-yil 31-may holatiga 106 ta emitentlarning 129,93 mlrd so'mlik aksiyalari umumiy bozor kapitallashuviga erishgan.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashtirish, ayniqsa qimmatli qog'ozlar hisobini tashkiliy masalalarni hal qilish va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari asosida auditorlik tekshiruvlarini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasining turli xalqaro tashkilotlar bilan faol aloqalar o'rnatishi, jahon iqtisodiy hamjamiyatiga qo'shilishi jarayonida iqtisodiy ko'rsatkichlarning xorijiy mezonlarga taqqoslanishi, auditning uslubiy tamoyillari jahon amaliyotida qabul qilingan standartlar talablariga javob berishini ta'minlashni talab etadi.

Mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga investitsiyalar muhim hissa qo'shib, ularni jalb etishda turli usullardan foydalanish mumkin. Kapital qo'yimlar obyektiga faqat asosiy vositalar kiritilsa, investitsiyaga aylanma mablag'lar va qimmatli qog'ozlar kiradi. Investitsiya ikki turga bo'linadi: birinchisi — mablag'larni to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalash, ya'ni uni korxona faoliyatiga kapital sifatida kiritish; ikkinchisi — mablag'ni korxonalar aksiyalarini sotib olishga sarflash bo'lib, portfelli investitsiya deyiladi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotiga investitsiyalarni jalb etish dolzarb masala hisoblanadi. Shunday yo'llardan biri — qimmatli qog'ozlar chiqarish va ularni sotish orqali pul mablag'larini iqtisodiyotga jalb qilishdir. Aktivlarni boshqarishda asosiy vazifa risklarni boshqarish va nazorat qilish usullari yordamida qimmatli qog'ozlar bozori ishtirokchilarining strategik maqsadlarini ta'minlashdan iborat. Bunday usullar tashqi muhit hamda aktivlar tuzilishiga qarab tanlanadi. Mazkur vazifani hal etish uchun qog'ozlar bozori ishtirokchilari mikro va makro sohalaridagi o'zgarishlarga, shuningdek mamlakat va jahon moliya tizimidagi makroiqtisodiy vaziyat o'zgarishlariga tezkor moslasha olishi, ayrim hollarda esa noan'anaviy qarorlar qabul qilishi talab etiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Moliyaviy instrumentlar hisobi va auditini takomillashtirish uchun yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, quyidagi tadbirlarni amalga oshirish lozim:

1. Bugungi kunda qimmatli qog'ozlar hisobi va auditning huquqiy asosini takomillashtirish tobora dolzarb masalaga aylanmoqda. Bunga xalqaro bozorlarda faoliyat yuritayotgan kompaniya, korxona va banklar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning shakllanishi va qimmatli qog'ozlar bozorining yanada rivojlanishi sabab bo'lmoqda. O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bilan bog'liq faoliyatni hisobga olish va audit tekshiruvini xalqaro standartlar talablariga muvofiq o'tkazish iqtisodiyotni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, auditorlik faoliyatining milliy standartlarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish masalalari hali to'liq o'rganilmagan. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida qimmatli qog'ozlar hisobi va auditning xalqaro standartlarini rivojlantirish salmoqli ahamiyat kasb etadi. Shu sababli O'zbekiston Respublikasida ushbu yo'nalishni yanada takomillashtirish zarur. Jahon iqtisodiy munosabatlarning kengayishi, xalqaro maydonda iqtisodiy aloqalarning kuchayishi, ko'plab davlatlarda faoliyat yurituvchi multinatsional kompaniyalar paydo bo'lishi iqtisodiy va moliyaviy axborotlarni yagona tizimga solish hamda foydalanuvchilarga qulay tarzda yetkazib berishni taqozo etadi.

2. O'zbekiston Respublikasida amaldagi qonunchilikka ko'ra, xo'jalik subyektlari tomonidan quyidagi qimmatli qog'ozlarni muomalaga chiqarishga ruxsat etilgan.

Buxgalteriya hisobining 21-sonli "Buxgalteriya hisobi schyotlar rejas"i milliy standartiga ko'ra, qimmatli qog'ozlarni quyidagi schyotlarda hisobga olish belgilangan:

- 0610 – "Qimmatli qog'ozlar";
- 0620 – "Sho'ba xo'jalik jamiyatlariga investitsiyalar";
- 0630 – "Qarma xo'jalik jamiyatlariga investitsiyalar";
- 0640 – "Xorijiy kapital qatnashgan korxonalarga investitsiyalar";
- 0690 – "Boshqa uzoq muddatli investitsiyalar" [8].

Biroq O'zbekiston Respublikasi "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi Qonuniga [9] muvofiq, depozit sertifikat, korporativ obligatsiyalar, emissiyaviy qimmatli qog'ozlar kabi turlar ham nazarda tutilgan. Demak, ushbu qimmatli qog'ozlarni ham hisobga olish zarur. Shu bois, bizning fikrimizcha, ularni alohida hisobga olish uchun 0610 schyotda qo'shimcha quyidagi subschyotlarni ochish maqsadga muvofiqdir:

- 0611 – "Depozit sertifikat";
- 0612 – "Korporativ obligatsiyalar";
- 0613 – "Emissiyaviy qimmatli qog'ozlar".

Mazkur subschyotlarda ushbu qimmatli qog'ozlarni alohida yuritish, ularning turlari va emitentlarning nomlari bo'yicha analitik hisob yuritish zarur.

Ushbu taklif qilinayotgan schyotlarning quyidagicha boshqa hisobvaraqlar bilan bog'liqligini ko'rish mumkin.

Qimmatli qog'ozlar auditini amalga oshirishda eng avvalo ichki audit tomonidan batafsil auditorlik nazorati amalga oshiriladi. Hozirgi vaqtga kelib ko'p hollarda ichki auditorlarning funksiyalari, hatto o'z kompaniyasi tarkibiy bo'linmalari buxgalteriya hisobotlarini tekshirish doirasidan ham chiqib ketadi. Ichki auditorlar korxonaning iqtisodiy siyosati va boshqaruv masalalarida tobora ko'proq ishtirok etmoqda.

Ichki auditorlar yuqori malakali mutaxassislar bo'lib, o'z maqomiga ko'ra katta vakolatlarga ega. Ularning majburiyatlari doirasiga ko'proq quyidagilar kiradi:

operatsion audit — boshqaruv masalalari bo'yicha korxonaning turli tarkibiy bo'linmalariga maslahat berish, shu jumladan qimmatli qog'ozlar sotib olish va uning ishonchliligini aniqlashda ichki audit xulosasiga tayangan holda qaror qabul qilish (masalan, marketing ishlarini baholash, korxona qimmatli qog'ozlarining ishonchliligi va uning to'lovga qobiliyatligiga e'tibor qaratish, tarkibiy tuzilmasini baholash va hokazo);

muvofiglik auditi — ushbu korxona bo'linmalari faoliyati, uning ma'muriyati va zarur bo'lganda yuqori organlar tomonidan belgilangan yoki qonun hujjatlarida ko'rsatilgan qoidalarga muvofiqligini tekshirishdan iborat. Masalan, tuzilgan shartnomalarni yuridik talablar nuqtayi nazaridan tekshirish va baholash, qimmatli qog'ozlar bo'yicha risklarni kamaytirish va hokazo.

Shunday qilib, qimmatli qog'ozlar hisobini va auditini to'g'ri tashkil etish ularga tegishli dividendlarni o'z vaqtida olish imkonini beradi hamda ular bo'yicha hisobni aniq va to'g'ri yuritish sharoitini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–28-yanvardagi “2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son Farmoni. URL: <https://lex.uz/docs/5841063>
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Rasmiy statistika – Tashqi savdo. URL: <https://www.stat.uz/uz/rasmiy-statistika/merchandise-trade-2>
3. Роуз, Питер. Банковский менеджмент. Москва: INFRA-M, 1995. – 294 s.
4. Белоглазова, Г.Н., Кроливецкая, Л.П. Банковское дело. Организация деятельности коммерческого банка. Москва: Vysshee obrazovanie, 2008. – 422 s.
5. Лаврушин, О.И. Основы банковского менеджмента. Москва: Финансы и статистика, 1998. – 612 s.
6. Nosirov, E. Qimmatli qog'ozlar bozorida tijorat banklari rolini oshirish masalalari. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent, 2006. – B. 24.
7. Yuldashev, F.M. Tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalarini faollashtirish masalasi. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent, 2006. – B. 23.
8. Alimov, I.I. Tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalari. Toshkent, 2006. – 216 b.
9. O'zbekiston Respublikasi Milliy buxgalteriya hisobi standarti. NSBU №21. Toshkent: «NORMA», 2022. – 42 s.
10. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2008-y., 29–30-son, 278-modda.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>